

ממדף הספרים

שמרנות מחשבתית בצה"ל – האמנם?

בעקבות ספרו של א'
לויטה הדוקטרינה
הצבאית של ישראל:
הגנה והתקפה,
הקיבוץ המאוחד
והמרכז למחקרים
אסטרטגיים ע"ש יפה
אוניברסיטת ת"א,
ת"א, 1988.

תא"ל (מיל') דב תמרי

ספרו של ד"ר אריאל לויטה,
"הדוקטרינה הצבאית של ישראל,
הגנה והתקפה", מבקש לבחון את
יסודות הדוקטרינה הצבאית של
ישראל ואת גלגוליה במשך השנים.
מחבר הספר טוען כי בניגוד
לבחירה המקורית בדוקטרינה –
כפי שנעשתה בשנותיה הראשונות
של המדינה – הרי הדבקות בה
בעשרים השנים האחרונות אינה פרי
של העדפה ראציונלית או חוסר-
בדירה, אלא תוצר של שמרנות
ארגונית ומחשבתית ושל העדפת
דוקטרינה התקפית. שתי התכונות
האחרונות מאפיינות – לדעת
המחבר – צבאות בכלל וצה"ל
בנייהו.

נשאלת אפוא השאלה האמנם
נכונה טענתו של המחבר, ויותר מכך
– האם מוכיח הספר את טענתו.

שיטת המחקר

הספר "הדוקטרינה הצבאית של ישראל"
אינו מחקר היסטורי וגם אינו מציג עצמו
ככזה. הספר כתוב כרצף של דיונים
המתבססים על טיעונים, ומובאים, חלקם
מפי המחבר וחלקם בשם אומרים.
הטיעונים לוקטו ממאמרים, מספרים,
מנאומים ומיומנים של אנשים שעסקו
בביטחון מאז 1948, מדבריהם של
עיתונאים, פרשנים וחוקרים. כמעט איש
מכל אלה אינו נעדר. הטיעונים – אלה
שהמחבר מסכים להם ואלה שאין הוא
מסכים להם – מובאים כדי לשמש חומר
דלק לדיונים, המובילים למסקנות התומכות
בתיזה הביטחונית של המחבר. למתודה
מעין זו כמה חולשות וקשיים.

הראשון – על מנת לתמוך בטיעונים
מביא המחבר דוגמאות מההיסטוריה
הצבאית של ישראל וגם של עמים אחרים.
היות שהספר אינו מחקר היסטורי ואינו
מתכוון להיות כזה, הרי השימוש שהמחבר
עושה בעובדות כדי להתאימן לטיעונים
הינו חופשי למדי. העובדות מהוות אפוא
אילוסטרציות יותר מאשר בסיס לדיון.
אילוסטרציות אלה מקבלות לפעמים
עיוותים, עד כי דומה שהדבר חורג מן
הקטגוריה של טעות מקרית.

השני – הסתמכות המחקר על טיעונים
מאפשרת למחבר לבחור את הטיעונים,
ואת דרך הצגתם, כך שבסופו של דבר הם
יתמכו בתיזה. אמת, גם במחקר היסטורי
אין החוקר מביא תמיד את כל החומר
הקשור באירוע, או בתהליך – אך הברירה
צריכה להיעשות על-פי קריטריון ברור,
היכול לעמוד בביקורת. שיטת מחקר
המתבססת על טיעונים, שחלקם מעוגנים
בניסיון ההיסטורי אך נעדרים מחקר
היסטורי, מאפשרת להגיע כמעט לכל דבר –
נכון ושאינו נכון כאחד.

השלישי – ההסתמכות על דברים בשם
אומרים, בעיקר על הישראלים שבהם,
הנמשכת על פני רצף של ארבעים שנה
אינה מביאה בחשבון, במקרה או במתכוון,
כי חלק ניכר מהאומרים והכותבים אמרו
וכתבו במשך התקופה כמעט כל דבר,
ולפעמים גם דבר והיפוכו, משום שהזמן
והמאורעות שינו את דעתם ולפעמים בגלל
שכך אמרו... מאחר שהנני מכיר את מרבית
הספרות שהמחבר מתבסס עליה, אני יכול
להעיד כי האנשים שצוטטו אכן אמרו את
כל הדברים שיוחסו להם בספר, ומוצקת
טיעוניהם לא תמיד עמדה במבחן הזמן
ובמבחן העניין.

בתחום העובדות שוגה המחבר, כאשר
הוא קובע כי העתקת המלחמה לשטח
האויב הפכה לרפלקס מותנה, וכהוכחה לכך
הוא מביא את מתקפת הנגד ב-8 אוקטובר
1973 בחזית התעלה (עמ' 43). לא נכונה גם

קביעתו על: "המאמצים הבלתי מבוקרים לצלוח את התעלה לפני שנוצרו התנאים לכך" (עמ' 72). המחבר מערב מין שאינו במינו כאשר הוא כורך ספק אילתור ספק פליטת פה של אלוף פיקוד בתחילת התקפת הנגד ב-8 לחודש – בעניין צליחת התעלה על גשר מצרי, אם ימצא כזה, ולו גם על מחלקת טנקים בודדת, עניין שאיש לא התכוון לעשותו – עם הדיון ברמה האסטרטגית ב-12 באוקטובר, האם לצלוח את התעלה עתה או שמה להמתין לסוף המתקפה בחזית הצפונית, ויכוח שהוכרע כאשר הגיע המידע ולפיו עתודות השריון המצריות עומדות לצלוח את התעלה ב-14 לחודש.

לא נכונה גם הקביעה כי צה"ל נתקל בקשיים לא מבוטלים בתחום ההבקעה ב-1973 (עמ' 54) – שהרי קרבות ההבקעה היו יחסית מהקלים ביותר במכלול הקרבות במלחמת יום הכיפורים.

לא נכון התיאור אודות התפקיד שצה"ל ייעד לשריון כסיוע לח"ר בתקופה שלפני "קדש" ולקראת המבצע עצמו. לא בוחנים היסטורית "מה אמר" אלא גם "מה עשר". המטה הכללי והחילות החלו כבר לפני "קדש" לבנות מסגרות ועוצבות משוריינות, שנועדו להכריע את הקרבות והמערכות, ואכן כך בא לידי ביטוי השריון ב-1956 במערכת "קדש".

אי-דיוקים כאלה ואחרים מצויים בספר, אולם אינני מייחס לכך חשיבות רבה. טעות בעובדות אפשר לבדוק ולתקן. הרבה יותר קשה לתקן הטיות ועיוותים קונספטואליים, כגון הטענה המובאת בספר כי בצה"ל היתה ועדיין קיימת מסורת "הבלגן" המעדיפה אילתור על פני תכנון מפורט ומסודר (ע' 67). מי שטוען כך, גם אם הוא מסתמך על דברים שאמר הרמטכ"ל לשעבר, חיים לסקוב, אינו מכיר את צה"ל.

לשיאם מגיעים העיוותים בניסיון – שקשה להבין את מי ואת מה בדיוק הוא משרת – להמעיט בתוצאות ההפתעה

בפתיחת מלחמת יום הכפורים ובהשלכותיה (עמ' 74; 108) כאשר המחבר רואה בכישלון זה גורם משני בלבד באירועי פתיחת המלחמה ובתוצאותיה, וזאת בצבא שמרבית כוחו מבוססת על מילואים.

שמרנות הפיקוד הבכיר

המחבר מאשים את הקצונה הבכירה בצה"ל בשמרנות מחשבתית וארגונית. לביסוס האשמה זו הוא דן באריכות בנושא השמרנות בצבאות (עמ' 14-20) כמודל אוניברסלי של שמרנות בקרב קצונה בכירה. את הסיבות לשמרנות תולה המחבר בתהליכי מיסוד המביאים לשימור הקיים והעדפתם על פני החדש. כל אלה מתוארים כגורמים אוניוורסליים המונעים חדשנות גם כשזו מתבקשת בעליל. כגורמי השינויים, שבכל זאת מתחוללים מפעם לפעם, מונה המחבר את הקצינים הזוטרים שטרם נסתאבו בדפוסי חשיבה והתנהגות של הארגון, וכן אנשים חריגים, שמעמדם בארגון הוא בשוליים. לבסוף, כמקור עיקרי לחדשנות, רואה המחבר את התערבות הדרג האזרחי הכופה על הצבא מבחוץ את השינויים הנדרשים.

המחבר מסתמך בדיונו על ספרות שברובה נכתבה בארה"ב. ספרות זו מוכרת לי ועלי להעיד – מבלי למתוח עליה ביקורת – כי במתכוון אין היא דנה בדגם הישראלי כנכלל בקטגוריות השמרנות או כחדשן חריג. צה"ל וישראל מוזכרים בספרות זו בשוליים, ולא כהוכחה מוצקה לטיעון זה או אחר.

המחבר אינו נכנס לדיון מעמיק על השמרנות בצה"ל בעבר ובהווה. שמרנות הקצונה הבכירה בצה"ל מוסברת, כנראה, בשני נימוקים: האחד – קציני צבא בעולם הם שמרניים, בצה"ל יש קציני צבא לכן קציני צה"ל הם שמרנים. היקש פשוט! השני – צה"ל, לדעת המחבר, לא קיבל את תפיסתו בדבר השינוי הנדרש בדוקטרינה

הביטחונית וזהו סימן מובהק לשמרנות. על מנת להעשיר את הדיון בדבר השמרנות בצה"ל אציע רשימה קצרה, לא שלמה ולא כוללת, של שינויים שהתחוללו בצה"ל במשך 40 שנים ושל היוזמים שינויים וחדושים אלה:

- שינוי מבנה צה"ל שסיים את מלחמת העצמאות, והפיכתו לצבא מילואים המושתת על גרעין סדיר קטן – דגם המשמש עד היום כנושא להערכה ברוב הצבאות בעולם – היה פרי יוזמה וביצוע של הקצונה הבכירה.
- המעבר מצבא המושתת ברובו על חיל-רגלים לצבא משוריין ונייד, תהליך שהחל לפני 1956 והועמק אחרי מבצע "קדש" – וגם הוא היה תוצאת יוזמה וביצוע של הקצונה הבכירה.
- השינוי הלוגיסטי בכל מערך התחזוקה והאחזקה, שהוחל בו ב-1966 ושאת תוצאותיו ראינו במלחמת ששת הימים, היה מעשה ידי הקצונה הבכירה.
- המעבר מאוגדה משימתית לאוגדה קבועה כעוצבת יסוד רב-חיילית, שנעשה בין 1969 לבין 1972 – שינוי מופלג, תורתי וארגוני כאחד, שתורמתו למלחמת יום-הכיפורים לא זכתה להערכה הראויה – ניזום ובוצע על-ידי הקצונה הבכירה.
- בניין הכוח המאסיבי בשנים 1974-1978, כאשר הוכפל מספר האוגדות המשוריינות ונוספו טייסות בחיל אוויר ושייטות בחיל-הים תוך ארבע שנים בלבד – התעצמות שצה"ל לא התנסה בה מעולם, ושדרשה שינויים מפליגים בבניין הכוח בהכשרתו ובאימונו – גם הם היו פרי יוזמה וביצוע של הקצונה הבכירה בעיקר.
- בעקבות גידולו של הסד"כ המתואר, תוך פרק זמן כה קצר, נדרשו שינויים בשיטות הגיוס לשעת חרום ובארגון הימ"חים, וגם אלה נעשו בעיקר הודות לקצונה הבכירה.

היריעה נסתפק באחת בלבד: מדיניות תקציב הביטחון של רוב ממשלות ישראל בעשור האחרון, אינה מאפשרת לצבא להכין תוכנית בניין כוח ארוכת טווח ולעמוד בה. המזל וגם הפיצוי הוא שמדיניות ארה"ב כלפי ישראל בתחום הסיוע הצבאי היתה יציבה ועקבית יותר מזו של ממשלות ישראל. הפתרון לבעיה המוצגת היא גיבוש מדיניות ביטחון לאומית, שבה מספר מרכיבים המהווים יסוד מוצק שאינם משתנים בתכיפות. מדיניות מעין זו מאפשרת לצבא להתאים דוקטרינה צבאית הנגזרת מתפיסת הביטחון הלאומי. יסוד שני בפתרון הבעיה הוא דוקטרינה צבאית גמישה, רבת-כליתית, היכולה "לספוג" את שינויי המדיניות ללא זעזועים מפליגים. גישה זו מחייבת גם שימוש בהגדרות שונות במקצת מאלה המופיעות בספרו של אריאל לויטה. למדינה דרושה דוקטרינת ביטחון לאומי שיש בה מרכיבים אזרחיים וצבאיים, העונה על צרכי הביטחון המתמשכים של המדינה ותושביה.

מדיניות הביטחון, ראוי לה שתנוע, בדרך כלל, בתוך גבולות דוקטרינת הביטחון הלאומי. מכאן שמדיניות הביטחון נגזרת מתפיסת הביטחון הלאומי והיא הנותנת תשובה לעדכונים ולשינויים שהנסיבות והזמן הביאו להם.

דוקטרינת הביטחון הלאומי במבחן הזמן

מקובל עלי כי כל תפיסה ביטחונית, כמו כל תפיסה אחרת, חייבת להשתנות במשך הזמן בלחץ הצרכים הנסיבות והאירועים. השאלה היא כמעט בנלית: האם השינוי נחוץ? מהו השינוי הנחוץ? מה אפשר ומה אי אפשר לשנות?

נבחן אפוא את עיקרי דוקטרינת הביטחון הלאומי של ישראל מאז שנות ה-50 כדי

שהמחבר מתעלם ממנה: "הדוקטרינה הצבאית מהווה, אפוא, חוליה מקשרת בין מדיניות הביטחון לתוכניות המבצעיות של הצבא, מכאן נובעת גם חשיבותה הרבה." "...יתר על כן, גם משעוצבה דוקטרינה צבאית לא ניתן לקבעה במסמרות אחת ולתמיד. מציאות דינאמית, שינויים ביעדי מדיניות הביטחון ובאילוצים המדיניים... כל אלה מחייבים בחינה מחדש ולעיתים אף עדכון ורענון של הדוקטרינה".

הבעיה אינה נעוצה אך ורק בשינוי הדוקטרינה או התוכניות המבצעיות. מדיניות ביטחון יכולה, אם נראה את הדוקטרינה ככפופה לה, להשפיע ולדרוש שינויים מופלגים בבניין הכוח, בארגון, בהצטיידותו ובאימונו. מכל המרכיבים הנזכרים, שינוי בתוכנית מבצעית ואפילו שינוי בתורת הלחימה – דורש זמן קצר מזה הדרוש לשינוי משמעותי בבניין הכוח בארגונו ובצידו ואפילו לשינוי באימונו. אם נקבל את המדיניות כמכתיבה, ויסתבר שהיא קצרת טווח ומשתנה חליפות באופן משמעותי – אין שום צבא בעולם שיהיה מסוגל להתאים עצמו למדיניות. למונח מדיניות אין בהכרח קונטציה של יציבות ואריכות ימים ולא רק בגלל אילוצים. מדיניות יכולה להשתנות במהירות של חילופי ממשלות או אפילו שרים מסוימים בממשלה. לכן, אם אין יציבות ואין יסודות קבועים במדיניות החוץ, הביטחון והכלכלה של הממשלות – אין לצפות שהצבא יוכל להתאים את הדוקטרינה למדיניות. שינויי תוכניות מבצעיות אינו שינוי דוקטרינה כלל ועיקר. אנו שומעים וקוראים, יותר מדי, על דוקטרינה צבאית הנגזרת מהמדיניות, אבל אני מכיר מעט מאוד דיונים העוסקים בשאלה מה קורה לדוקטרינה הצבאית אם וכאשר המדיניות אינה יציבה, אינה עקבית וגם מוטעית. מה צריכים לעשות אז המטות הכללים של צבאות הנקלעים למצבים ולתהליכים כאלה? יש לכך דוגמאות רבות. בשל קוצר

גם המפח"ש, שבא לעולם במאבקים לא קלים בתוך הצבא ומחוצה לו, הינו חידוש שהוא פרי יזמה של הקצונה הבכירה. דברים אלה אמורים לא רק בשינויים בתחומי בניין הכוח וארגונו ובתורת הלחימה, אלא גם בתחום פיתוח אמצעי הלחימה. טנק "המרכבה" לדוגמה, שהינו היחיד מבין מערכות הנשק העיקריות המצויות בצה"ל, שפותח ויוצר על-ידי צה"ל – הורתו ולידתו הם יוזמה ומעשה של הקצונה הבכירה. דוגמה נוספת היא הפיתוח המזורז והמורכב של אמצעי צליחה המתאימים לצליחת מכשול מים מסובך כתעלת סואץ – שנעשה בדחיפות בין 1969 ל-1973 – גם הוא פרי יזמה וביצוע של קצונה בכירה בעיקר.

על מנת לאזן את התמונה חובה להזכיר כי טכניקות קרביות ותורות לחימה רבות שהפכו לנכסי צאן ברזל בצה"ל היו פרי יוזמה וקידום של קצונה זוטרה. עם אלה יש למנות את הלחימה ביעד מבוצר שפותחה על-ידי הקצונה הזוטרה (צנחנים) ב-1955, ואת תורת הקרב האווירי שהולדתה בטייסות חיל האוויר, ועוד כהנה וכהנה דוגמאות רבות.

המסקנה היא אפוא, שהקצונה הבכירה יזמה ושינתה בתחום אחריותה שלה, ואילו הזוטרה עשתה זאת בתחומה שלה – ואבוי אילו היו הדברים להיפך. דוגמאות אלה שאינן מקיפות את כל השינויים שחלו בצה"ל, מוצעות כבסיס לדיון על שמרנות הקצונה הבכירה בצה"ל, ולא כמודל אוניברסאלי של צבאות.

הקבוע והמשתנה בדוקטרינה צבאית

בתחילת ספרו דן ד"ר לויטה באופיה ובחשיבותה של דוקטרינה צבאית (עמ' 10-9). ההגדרות והמאפיינים של דוקטרינה צבאית מקובלים עלי. אולם בשני משפטים המופיעים בדיון טמונה בעייתיות סבוכה

לברר עד כמה עמדה בנסיבות ובאירועים הסוערים.

תורת הביטחון הלאומי של ישראל לא נכתבה כדבר דבור על אופניו, ולכן המבקש לעסוק בה ולמצוא את עיקריה נזקק לנאומים, לכתבים ולסיכומים של האבות המייסדים וממשיכיהם. עם זאת אין ספק שתורה כזו היתה וקיימת. השאלה היא עד כמה היתה תורת הביטחון נוקשה ומחייבת. מספרו של ד"ר לויטה עולה כי יותר משזו היתה נוקשה ומחייבת, השתעבדו לה הדרג המדיני והצבאי הבכיר מסיבות שמקורן בשמרנות ובחוסר פתיחות. אני סבור כי לא כך. אלא תורת הביטחון, אף שהיתה ברורה, השאירה חופש מחשבה וגמישות המעשה. בשעות חרום ומשבר עשו המנהיגות הצבאית והאזרחית הערכות מצב על בסיס תורת הביטחון, על פי השכל הישר והאפשרויות הפתוחות שנראו להן באותה שעה.

עיקרי תורת הביטחון המובאים להלן מופיעים גם בספרו של אריאל לויטה אם כי בניסוח שונה:

(א) לישראל אין מטרת, שעל מנת להגשימן עליה לצאת למלחמה. המטרה היחידה המונחת בבסיס תורת הביטחון שלה היא שמירת הקיום והאינטרסים החיונים ביותר. לכן המלחמה, ככלל, אינה נחוצה לישראל ואינה רצויה לה.

(ב) ישראל אינה יכולה לסיים את הסכסוך הישראלי-ערבי באמצעות מלחמה. לכן יש לצאת למלחמה רק כאשר זו בלתי נמנעת, וכאשר הקיום והאינטרסים החיונים עומדים בסכנה מיידית.

(ג) אין פתרון כמותי לפער יחסי הכוחות בין ישראל למדינות ערב. לכן המשאבים, הדרושים לביטחון ולמלחמה – כוח-אדם, כסף ואמצעים אחרים יגויסו לפי הפוטנציאל המרבי שהמדינה מסוגלת

לגייס באופן מתמיד לצרכי הצבא והביטחון.

(ד) התעצמות צה"ל אינה מותנית בהערכת מצב שוטפת וזמנית המוכתבת ע"י הביטחון השוטף. בניית הכוח הצבאי הוא תהליך ארוך ומתמשך, שעה שהביטחון השוטף משתנה תכופות.

מעיקרים אלה נגזרו עקרונות תורת המלחמה של צה"ל:

- לישראל אין עומק אסטרטגי, לכן אין אפשרות להגן על הגבולות באמצעות מגננה. הגבולות הארוכים של ישראל, והיותה מעין מובלעת בקרב מדינות ערביות, הם הסיבה לכך שלעולם לא יהיו די כוחות להגן על הגבולות מפני מתקפה ערבית כוללת.

- במקרה מלחמה יעביר צה"ל את הלחימה אל שטח האויב מוקדם ככל האפשר, על מנת להכריע את המלחמה ולהביא לסיומה.

- המלחמה, אם תפרוץ, חייבת להיות קצרה, שכן מלחמה ארוכה מעמידה במבחן את כוח העמידה של ישראל שבו אין לה יתרון. מלחמה קצרה, לעומת זאת, מעמידה למבחן את כוח המחץ שלה, שהוא היתרון הצבאי היחיד של ישראל.

מעקרונות תורת המלחמה נגזרו עקרונות בניין צה"ל:

- הכרעת המלחמה תיעשה בעיקר ביבשה, לכן עיקר הכוח הצבאי הוא יבשתי. גם הכוח האווירי, הממונה על הגנת שמי המדינה והשמים שמעל לשדה הקרב, מחויב בהשתתפות מאסיבית להכרעת קרב היבשה.

- הכוח היבשתי הינו בחובו נייד ומשוריין, ועליו לתת מענה לכל המצבים האפשריים, בהגנה ובהתקפה

כאחד, ולהשיג את ההכרעה בעומק שטח האויב.

- על מנת למצות את הפוטנציאל הלאומי עד תומו, מושתת הצבא על מערך המילואים המגייס כל אדם כשיר, כל רכב ספינה ומטוס אזרחיים לצרכי המלחמה ובכלל זה התשתית הרפואית, התחבורתית, התקשורתית ועוד.

- מערך המילואים נשען על גרעין סדיר של צבא החובה וצבא הקבע. אלה מותאמים לצרכי בניין מערך המילואים.

- מחשש לאפשרות מלחמה, שתיפתח ביוזמת האויב, ניתנה עדיפות (בכוח האדם של צבא החובה והקבע ובתקציב) לחיל האוויר – לעצירת

- מתקפת פתע, למודיעין – לצרכי מתן התרעה ולכוח הלוחם הימי, שגם הוא מבוסס על צבא חובה וקבע בעיקרו.

- בגלל האפשרות שמלחמה תיפתח בעת ובעונה אחת ביותר מחזית אחת, חולקו ישראל וגבולותיה לפיקודים מרחביים, שכל אחד מהם ממונה על השגת יעדי המלחמה במרחבו.

כל העקרונות והיסודות הקבועים הללו של תורת הביטחון הישראלית עמדו למבחן במשך יותר משלושים שנים, במהלך מלחמות ובתקופות של מתיחות ושל רגיעה. אני מסכים עם דבריו של האלוף

ישראל טל כי לעקרונות וליסודות שגובשו בשנות ה-50 "הוספנו במשך השנים צבע פה וטיח שם, שיפצנו ושיפרנו, גם קלקלנו – אלא שהיסודות נשארו אותם היסודות".*

אוסף ואומר כי במהלך השנים נעשו שגיאות לא מעטות וחריגות מהעקרונות והיסודות, אולם בדרך כלל חזרנו למקורות.

* אלוף (מיל) ישראל טל, "תורת הביטחון רקע ודינמיקה", מערכת 253, דצמבר 1976.

והפעלתו במגבלות האילוצים הקיימים, מסתבר שהפתרונות רחוקים מלהיות פשוטים ומשביעי רצון, בניגוד לעקרונות שהנחייתם יפה תמיד.

המכשלות העיקריות בספרו של אריאל לויטה טמונות בתפיסתו את צורת הקרב – המגננה – וביישומה בתנאים ששררו בסכסוך הישראלי-ערבי, ובאי ידיעתו את שהתרחש בצה"ל בתחום המגננה מאז 1974:

הספר כורך כמעט כל הזמן את "הדוקטרינה ההתקפית" של צה"ל עם מתקפה מקדימה, דבר שלא היה אף פעם בבחינת כורח אלא אפשרות בלבד. תמיד הובאה בחשבון האפשרות שהאויב יפתח ראשון בלחימה ואז תנוהל מגננה עד למעבר להתקפה. הטענה, כאילו לפני מלחמת ששת-הימים ובפתיחתה, וכן במהלך מלחמת יום הכיפורים, אפשר היה לנקוט הגנה נידת, אינה עומדת במבחן המציאות. הטענה כאילו צה"ל הזניח את לחלוטין, לפחות מאז 1974. החימוש העתידי – שחסידי המגננה ומחבר הספר ביניהם מסתמכים עליו – אינו נחשב בעיניו כנשק התקפי, אלא כנשק שערבו וסגולותיו דוקא בקרב מגננה, תפיסה מוטעית לחלוטין.

בניין הכוח כפועל יוצא של דוקטרינה

כל קרב מקפל בחובו שני יסודות: תנועה ואש. יסודות אלה אינם מנוגדים זה לזה אלא משלימים. האש נועדה לפגוע ולהשמיד, והתנועה להביא את כלי הנשק למצב שבו יוכלו לירות ולפגוע במצבי יתרון ברורים. כאשר נוצר קושי בתנועה, האש מסייעת לבצעה באמצעות חיפוי באש על התנועה. וכאשר נוצר קיפאון בעליונות

שמרנות, אלא מהבנה מוטעית של הרצוי, המצוי והאפשרי.

למרות האמור לעיל, נראה כי יש מקום לרוויזיה, מחשבתית לפחות, בשני תחומים: האחד – שאלת יחסי הכוחות לאורך זמן ולעתידי לבוא; והשני – שאריאל לויטה מעלה בספרו – מקומן של המתקפה והמגננה בתורת הביטחון הישראלית ובבניין צה"ל.

מתקפה ומגננה – יחסי גומלין

כאשר דנים בנושאים צבאיים נוטים המתדיינים, על פי רוב, לגייס לעזרתם את עקרונות המלחמה ואת הוגי הדעות הצבאיים הקלאסיים החל במרקוז דה-סאקס, קלאוזוויץ ופולר וכלה בלידל-הארט ובאחרים. הבעיה העומדת בפני איש הצבא נראית לכאורה פשוטה, כפי שמסבירים לא פעם, וכל שעליו לעשות הוא להקפיד לשמור על עקרונות המלחמה בכל תכנית ובכל מבצע. דומה כאילו כל מפקד, או קצין מטה, ברגע שסיים את תכנון המבצע, שומה עליו לקחת את רשימת עקרונות המלחמה, כעין check list, ולוודא שכל העקרונות נלקחו בחשבון ואף אחד מהם לא נפקד מקומו, ובכך יובטח כי התכנית תעלה בקנה אחד עם העקרונות, והניצחון יהיה מובטח.

אולם המציאות מורכבת יותר ורצופה התלבטות כיצד לגשר על עקרונות מתנגשים, ועל איזה מהם לוותר למען הגשמת עקרונות שבנסיבות, בתנאים ולאור הערכת המצב חשובים יותר להשגת המטרה על פני אחרים, ומהי מידת הסיכון הכרוכה בוותורים. לכן דיון שנשאר ברמת העקרונות, או לחלופין ברמה האסטרטגית, ולא יורד לרמה הפרקטית והטקטית, יכול להתקבל כנכון ומקובל. אבל כאשר מנסים לממש את המסקנות בתחום בניין הכוח

באשר ליסודות לא קבועים כמו מלחמת/מתקפת מנע (מושג שאף פעם לא גרם לי נחת, משום שלא ברור בדיוק מה מונעת מלחמת מנע או מתקפת מנע, ודאי שלא את המלחמה. אולי את תוצאותיה האפשריות של מלחמה אחרת וזה כבר עניין ספקולטיבי ביותר) או מתקפה מקדימה – אלה לא היו אף פעם יסודות קבועים, אלא ניצול אפשריות שלא תמיד הוכחו כמוצלחות. גם ההרתעה לא נתפסה אף פעם כיסוד מוסד, אלא כפועל יוצא של היכולת הצבאית ושל הנכונות להשתמש בה. היא לא נחשבה כמוחלטת, אף כי מבט לאחור מראה כי ב-1956 ישראל פתחה במלחמה. ב-1967 נגררה מצרים למלחמה וירדן וסוריה בעקבותיה, לא בגלל אבדן מתמשך של יכולת ההרתעה הישראלית, אלא עקב נסיבות ואירועים שהתחוללו בעוד המדינות הערביות הנוגעות בדבר מאבדות את הבקרה על צעדיהן, שנתקיימה מ-1956 ועד מאי 1967. מלחמת יום-הכיפורים, שנפתחה ביזמה מצרית-סורית – סיבותיה היו כה עמוקות, ואינטרסים כה חיוניים של המדינות הללו נפגעו ונמצאו בסכנה מתמדת – עד שהמלחמה הפכה לכורח שעלה על יכולת הרתעה ישראלית כלשהי. מלחמת לבנון היתה גם היא ביזומה ישראלית. קשה לבוא ולסכם אחרי יותר משלושים שנות ניסיון כי "ההרתעה לא פעלה.

נראה שמבט בוחן, עם כל הרצון לחדשנות ולערעור על מוסכמות, לא יותיר מקום לשינויים מפליגים, חזת משני טעמים: האחד – היסודות מוצקים ויציבים, ובכך נמדדת גדולתה של תורת ביטחון. והשני – תורת הביטחון היתה גמישה, ואלה שהוציאו אותה מן הכוח אל הפועל היו פתוחים וגמישים די הצורך כדי למצוא מענה לצרכים המתעוררים ולבעיות שצצו במסגרתה. גם אלה שחרגו ממנה באורח קיצוני, כמו במלחמת לבנון לדוגמה, לא עשו זאת מתוך חדשנות או מתוך

האש מסייעת התנועה להשיגה מחדש. חכמת הטקטיקה היא השילוב המושכל של התנועה והאש והעתקת העדיפות מזו לזו לסירוגין. כאשר נוצר קיפאון בין שני הצדדים הלוחמים, וצד אחד אינו יכול לתמרן כרצונו להשיג עליונות אש – ינצח בקרב הבודד זה שיצטיין בנחישות ובדבקות במטרה, באימונים טובים יותר ובמפקד עקשן יותר.

כאשר אין מדובר בקרב יחיד אלא במלחמה כוללת, הרי בשעת קיפאון התמרון והאש – קרוב לודאי שינצח מי שנהנה מעליונות כמותית וממשאבים רבים יותר, כלומר מי שכוח העמידה שלו עדיף. הבעיה שעמדה כל השנים בפני צה"ל היתה, כיצד לשמור על יכולת מאחנת של תנועה ואש. הפתרון נמצא בדמות עוצבות שדה, משוריינות וניידות, הכוללות בתוכן את כל היחידות החיליות, והמשחררות אותן במידה רבה מהאחריות לתחזוקה ואחזקה, המכבידות על התנועה והאש. עולה אפוא כי ברמה הטקטית, הנמוכה והגבוהה, ההתקפה והגנה הן כמעט זהות, הן בטקטיקה והן בבניין הכוח.

ההיגיון הפנימי וההצדקה שבהקמת עוצבות ויחידות השדה בצה"ל הוא יכולתן ללחום בכל צורות הקרב וכמעט בכל תנאי השטח. לכן כאשר אנו דנים בדוקטרינה התקפית, הגנתית, או כל דוקטרינה אחרת, אין לכך השפעה רבה על המבנה, על הארגון וכמעט גם לא על האימון של עוצבות השדה. אלה מסוגלות להבקיע, להעתיק את הלחימה לשטח האויב, או לעמוד ולא לתת אף שעל מהשטח המוגן, מתחילתו או על קו העצירה. תמיד הן תידרשנה לנקוט טקטיקה שתביא לידי ביטוי מרבי את התנועה והאש, וזאת תוך שימוש באותו נשק ובציוד המצוי ברשותם. מבנה וארגון כפי שתואר כאן מכונה "אוניוורסאלי" והוא חייב לענות על צרכי הלחימה השונים, שינבעו מאפשרויות הלחימה בחזיתות שונות, מול צבאות, השונים בגדלם,

בחימושם ובתורת הקרב שלהם. בתנאים של ישראל וצה"ל לא יעלה על הדעת לבנות "צבא הגנה נגד סוריה", "צבא הגנה נגד מצרים" ו"צבא הגנה נגד ירדן ועיראק". ניסיון העבר לימד אותנו כי אפילו יחידות קטנות יחסית, של שריון או חי"ר, שיועדו למשימות ייעודיות וייחודיות, מצאו עצמן בשעת מלחמה לוחמות במקום אחר ומבצעות משימה שונה מזו שיועדה להן מראש. כל זאת עקב אילוצים שחיבו להקצותן בדחיפות למשימות אחרות. צריך אפוא להיזהר לפני שמציעים לתפור את מבנה הצבא וארגונו, ואפילו דוקטרינה, למידות הצבא הסורי ולביצוריו.

השינויים הנדרשים מפעם לפעם בעוצבות השדה, נובעים מהצורך לקלוט אמצעי לחימה וציוד חדשים, מהצורך לשמור כל הזמן על איזון בין יכולת התנועה ליכולת האש (הפרת האיזון מושפעת כמובן משינויים בחימוש ובתורות לחימה של היריב) – ורק לעיתים רחוקות הם נובעים מהיערכות האויב.

בשנים האחרונות מרבים לדון במשמעות הכנסתו של החימוש העתידי לצבאות בעולם. אין ספק שפיתוח חימוש עתידי וקליטתו מבטיחים מודרניזציה של הצבאות ביבשה, באוויר ובים. למען הדיוק, צה"ל נמצא מאז תחילת שנות ה-60 במירוץ מתמיד להצטיידות בחימוש העולה באיכותו על זה של יריבו. העליונות האיכותית באוויר ובים נשמרה בדרך כלל, ואילו ביבשה היו וישנם קשיים אוביקטיביים לשמור על עליונות זו. אני מצטרף להערכתו של ד"ר אריאל לויטה כי אפילו חסידיו המובהקים ביותר של החימוש העתידי רחוקים מלהיות בטוחים בכושרו להשיג לבדו הכרעה בשדה הקרב. גם הסבריו לקביעה זו תקפים.

אולם בהמשך אפשר למצוא בספר פיתוח דוקטרינרי של השימוש בחימוש עתידי המגביל באופן חמור את האפשרויות הטמונות בו. הטענה העולה בספר היא כי

באמצעות חימוש עתידי אפשר יהיה לנתק, ולו גם באופן חלקי, השמדת כוח מכיבוש שטח – ולכן חימוש עתידי יהיה כה חיוני בקרב הגנה, ובעיקר בשלב שבו נפתחה מלחמה והמילואים כולם טרם נפרסו בשדה הקרב. לדעת מחבר הספר, החימוש העתידי יחייב השקעה בחימוש עצמו וכמעט לא בפלטפורמה הנושאת אותו, ואינו דורש מערכת תומכת לוגיסטית כמו זו הנדרשת לחימוש הקיים. מכל האמור לעיל עולה התפיסה כי חימוש עתידי יאפשר דוקטרינה הגנתית, ותומך בה, כדברי אריאל לויטה.

הנני סבור כי תפיסה זו מוטעית. אף שאין ספק שפיתוח ורכישת חימוש עתידי הוא הכרח לכל צבא, הרי חימוש עתידי חייב להתאים להתקפה כמו להגנה ולאפשר לזכות מחדש ביכולת התמרון במקומות שבהם היא אבדה.

דומה שאין היום תומכים רבים לדעה, שהושמעה לפני שנים מספר (וגם כיום), כי אפשר להגיע לחימוש בעל אפקט של "נוק אוטו" ש"יחליף את כל הצבא" ואפשר יהיה להיפטר ממערכות הנשק העיקריות הקיימות, וזאת משתי סיבות: האחת – השמדת כל מטרה בשדה הקרב, במידה כזו שהאויב יאבד את מרבית אמצעי הלחימה שלו ויישאר חסר כושר ללחום, אינה ריאלית, משום שאז יידרש חימוש בכמויות ובעלויות כאלה שמחירו של החימוש הקיים יראה כפרוטות לעומת מחירו של החימוש העתידי. אין צורך, ובשום מלחמה כמעט ולא אירע, שמרבית אמצעי הלחימה של היריב וכוח האדם שלו נפגעו או הושמדו. במלחמות צה"ל בעבר הושגה ההכרעה כאשר פחות מ-25 אחוזים מצידו הלחימה ופחות מחמישה אחוזים מכוח האדם של האויב נפגעו. לישראל לא היו ולא יהיו אף פעם האמצעים וכוח האדם הנדרש להשמדה כמעט מוחלטת של הצבא היריב. לכן הטקטיקה בשדה הקרב

המצב, מרמת העוצבה ועד רמת המטה הכללי, נעשתה ונעשית מהסוף להתחלה ופירוש הדבר תכנון המבצעים בכל הרמות מהיעד הסופי או מהמטרה הסופית אל מצב הפתיחה. זאת על מנת להבטיח שהתכנון יענה קודם כל על המטרה והתוצאה הסופית הנדרשת, ולא יסטה לצדדים בגלל גורמים התחלתיים.

מאז ראשית שנות החמישים לא נמצאה מטרת מלחמה מוצלחת שהיה בה יותר מאשר להכריע את היריב בשדה הקרב עד שיאלץ לבקש, או להסכים, להפסקת אש ושניתן יהיה, כתוצאה מההישגים בשדה הקרב, להיכנס למשא ומתן להסדר במצב נוח ולשחרר את המילואים מהר ככל שאפשר. הניסיונות ב־1956 וב־1982 לנסח ולהשיג מטרות מלחמה מורחבות מזו – לא עלו יפה (מבלי להתעלם מתוצאות עקיפות פרי מבצע "קדש" ופרי מבצע שלום הגליל, אבל קשה מאוד לתכנן תוצאות עקיפות מתוך כוונת מכוון).

עד היום לא נמצאה דרך, וספק אם תימצא, להכריח את האויב להסכים להפסקת אש וביתרון ברור לצה"ל באמצעות המגננה בלבד. זו, גם אם תנוהל בהצלחה, לא תביא להשמדת כוחות תוקפים בהיקף כזה שהאויב יסכן את קיום צבאו. תמיד הוא יוכל להפסיק את ההתקפה בעיתוי ובמקום הנוחים לו, ולחדש אותה כרצונו וגם להמשיך את המלחמה לזמן כמעט בלתי מוגבל כמלחמת התשה – דבר שהוא אפשרי לכל מדינה ערבית גדולה או בינונית – שעה שצה"ל כלל אינו יכול לעמוד במצב כזה לאורך זמן, כאשר המילואים מגויסים והמשק משותק. מגננה כאסטרטגיה מעמידה למבחן את כוח העמידה ולא את כוח המחץ, ובראשון יש לערבים יתרון מוחלט. עניין כוח העמידה לעומת כוח המחץ הינו מושכל ראשון בתורת הביטחון הישראלית ולצערנו העדפת כוח המחץ על פני כוח העמידה כפויה עלינו, ומיעוט המשאבים בכל

המסקנה המובאת לעיל היא כמעט קטגורית: צה"ל אינו צבא כה עשיר היכול להרשות לעצמו הצטיידות במערכות נשק עיקרית שאינן רב־תכליתיות, להגנה ולהתקפה.

סוגיות עיקריות בניהול קרבות הגנה

קיימות שלוש תפיסות עיקריות בשאלת מקומו של קרב ההגנה בתנאי הזירה שלנו: הראשונה – כי אפשר להסתפק, בתנאים מסוימים בהגנת הגבול במקרה של מלחמה ערבית יזומה, על ידי ניהול קרב הגנה שישחוק את הצבא הערבי התוקף. השנייה – כי במקרה שהאויב יזום את המלחמה רצוי לאפשר לו לתקוף, ולשחוק אותו באמצעות קרבות הגנה, ומשיותש כוחו – לעבור למתקפה אל שטחו. השלישית – במקרה שהאויב תקף ראשון, ולא היתה אפשרות צבאית או מדינית להנחית מכה מקדימה, אזי יש להגן ולעבור במהירות האפשרית להתקפה אל עומק שטח האויב, לכבוש שטח, להשמיד כוחות ולאיים על המשך השמדת הצבא היריב או לסכן אינטרסים ויעדים חיוניים ביותר שלו. בדרך כלל, האפשרות השלישית היתה המקובלת בתורת הביטחון ובתורת המלחמה של צה"ל עד היום. באפשרויות השנייה והשלישית הובא בחשבון כי ההתקפה תיעשה בחזית אחת, שלה תינתן העדיפות, ואילו בשנייה תנוהל הגנה עד להשגת הכרעה בחזית העיקרית. ההנחה היתה כי אף מדינה ערבית לא תהיה מוכנה לעמוד ולהמשיך לחום, כאשר היא תישאר בודדה במלחמה, ולכן תבקש הפסקת אש, ולא – יוכל צה"ל להעתיק את המתקפה לחזית השנייה. כזו בערך היתה הסיטואציה ב־1967. האפשרות השלישית היתה תמיד האפשרות הנבחרת. החשיבה הצבאית הישראלית והערכת

מבוססת על הבאת צבא האויב למצב שבו אינו מסוגל עוד להשיג את יעדיו מצד אחד, ונשקפת לו סכנה אמיתית של אבדן כוחו הצבאי מצד שני. כאשר מושג מצב כזה מוכנות המדינות הלוחמות להפסקת הלחימה. זה היה המצב ב־1956 וב־1967 וב־1973, ואפילו ב־1982, בגזרת הלחימה מול הסורים. הסיבה השנייה היא שאין מקום לחימוש עתידי, כמערכת נשק עיקרית, אם אינו מסוגל לחלוטין להשתתף בכיבוש שטח (ולהחזיק בו בקרב הגנה והתקפה כאחד). לכן העיקרון המנחה לחימוש עתידי הוא לשלבו בעוצבות הניידות, על מנת שיעניק עומק ללחימה בהגנה ובהתקפה, ולאפשר לכוחות המתמרנים לנוע במהירות למקומות הנבחרים, שם הושגה עליונות האש. על־מנת להשיג זאת, יהיה חייב כל חימוש עתידי להשתלב ביכולת השרידות והתנועה, שפירושה פלטפורמות מתאימות, ולא זולות, וכן להיעזר במערכת המודיעין, הרכשת המטרות, הבקרה והתקשורת המשמשות את הכוחות הלוחמים, משום שאי אפשר יהיה לעמוד בעלויות ובתפעול של מערכות תומכות נפרדות לחימוש קיים ולחימוש עתידי.

נראה שתפיסה כזו של פיתוח ורכש חימוש מקובלת בצה"ל, והיא קובעת, אם כן, קריטריון ברור לחימוש עתידי, שיוכל לשמש בהגנה ובהתקפה כאחת. דוגמה אחת היא מסוק התקיפה המצויד בטיילי נ"ט שטווחם אינו גדול במיוחד – ומחבר הספר מביא אותו כדוגמה לנשק, המאפשר מימד חדש להגנה – והיא דוגמה מאלפת: בצה"ל דובר על מסוקי תקיפה מיד לאחר מלחמת יום־הכיפורים והם נרכשו בראייה הגנתית מובהקת, בדומה לתרחיש של פתיחת המלחמה ב־1973. תוך זמן קצר פותחה תורת מלחמה התקפית בנוסף להגנתית. וכיום אין להעלות על הדעת מבצע התקפי רחב ממדים ללא שימוש אינטנסיווי במסוקי תקיפה.

מגננה עד שיוצרו התנאים למתקפה

המגננה, בשלב ראשון, יכולה להיכפות על צה"ל ואינה בבחינת ברירה. אם התנאים מאפשרים לצה"ל לפתוח ראשון במלחמה, ואין בכך כדי להסב נזק מדיני – כדוגמת המצב ב־1967 – ולעילת המלחמה יש הצדקה וקונסנזוס חברתי, אין סיבה שלא לתקוף. אולם אני מסכים כי קשה לחזות מצב כזה וצריך לראות את המגננה כשלב הראשון. החולשה של הפתיחה במגננה טמונה בכך שאין ודאות מוחלטת שלא יהיו לאויב הצלחות התחלתיות. אחרי הכל היוזמה בידי באשר למועד התקיפה, למקומה ולבחירת המאמץ העיקרי. את ההצלחה ההתחלתית אפשר למנוע או לצמצם על ידי גיוס חוזר ונשנה של מילואים כל אימת שמתעורר חשש. גם דרך זו מפנה את הבכורה לכוח העמידה משום שבתנאי מדינת ישראל אי אפשר לעמוד לאורך זמן מול אויב נכון לקרב תוך גיוס מילואים מתמשך. זה בדיוק היה המצב בשנים 1974-1975 כאשר היה חשש וכאשר אומצה "דוקטרינה" חדשה שגרסה כי המילואים יגויסו לא כאשר ידועות כוונות האויב, אלא כאשר היערכותו מאפשרת לו לצאת למלחמה. "דוקטרינה" זו ננטשה מהר מאוד וצה"ל וממשלת ישראל נאלצו לחזור ולשקול את הכוונות כמו שהיה לפני מלחמת יום הכיפורים, משום שאי אפשר היה, בשנים הסוערות שאחרי המלחמה, לחזור ולגייס כוחות ניכרים בתדירות גבוהה.

אם בכל זאת תיפתח המלחמה במגננה, השאלה תהיה מתי לעבור למתקפה. משום שמגננה, ולו גם המוצלחת ביותר לא תביא לסיום המלחמה. בשביל ללבן את שאלת העיתוי מצאתי לנכון להביא תרחישים שאירעו וכאלה שהיו אפשריים ב־1973, וזאת משום שאריאל לויטה בונה את

הסורית יותר מ־2400 טנקים כלומר 300 יותר מאשר במצב הפתיחה. הסיבה לכך היו חילות משלוח, עירקיים וירדניים, שהגיעו לחזית וגם לחמו ובמועד מאוחר יותר – משלוח טנקים מברה"מ ומארצות הגוש המזרחי שמספרם עלה על זה שצה"ל קיבל מארה"ב. אילו היתה המלחמה ברמת הגולן מסתיימת תוך שבוע, בהכרעה מלאה או חלקית, תוך סיכון יעדים סוריים חיוניים, לא היינו מגיעים למצב סופי כה קשה שלא איפשר כלל לשחרר את המילואים.

מצב דומה היה בחזית המצרית. תכנית המגננה הביאה בחשבון כמה מאות טנקים אך פחות מ־1000, ואילו למצרים היו בפתיחה יותר מ־2600. ב־11-12 לחודש, בשלב המגננה, ירד מספר הטנקים של צה"ל ל־710 בערך ואילו לקראת 24 באוקטובר, אחרי צליחת התעלה והכרזת הפסקת האש, נותרו 621 טנקים. למצרים נפגעו כ־1000 טנקים וב־29 באוקטובר עמדו לרשותם כמעט 2500 טנקים, קצת פחות מהמצבה ההתחלתית. גם כאן הצטברו טנקים כתוצאה ממשלוח טנקים וצוותים מלב ומאלג'יריה וטנקים מארצות הגוש המזרחי. אף-על-פי-כן, הצליח צה"ל לכפות על מצרים ועל סוריה הפסקת אש, אמנם בתנאים קשים, אך ורק משום שניצל את כוח המחץ עד תומו והצליח לחצות את תעלת סואץ ולהגיע עד לטווח תותח מדמשק.

נראה אפוא בבירור, שלא ניתן לסיים מלחמה באסטרטגיה מגנתית, משום שלא ניתן כלל להשיג את מטרת סיום המלחמה בתנאים נוחים למר"מ ולשחרור המילואים. זו הסיבה הבלעדית לכך שב־1973 נאלץ צה"ל לצאת למתקפה ברמת הגולן אל עומק השטח הסורי, אחרי שהתקפת הנגד השיגה את כל השטחים עד הקו הסגול, למעט החרמון – ובאותה מידה נאלץ לצלוח את התעלה מערבה, אחרת המלחמה לא היתה נפסקת גם כעבור שלושה חדשים.

התחומים אינו מותיר לנו אפשרות בחירה. אני ער לכך שלא תמיד עניין כוח המחץ לעומת כוח העמידה מחוור לציבור ולפעמים גם לא לקציני צבא* ולכן בחרתי בדוגמה הממחישה בעליל את משמעות העניין.

במערכת "קדש" ובמלחמת ששת הימים תקף צה"ל תוך שהוא מנצל את כוח המחץ עד תום. המערכות הסתיימו תוך שבוע בהכרעה צבאית מוחלטת וניתן היה לשחרר את מרבית המילואים תוך זמן קצר. במלחמת יום הכיפורים, בגלל תנאי הפתיחה, התמשכה המלחמה כמעט שלושה שבועות, אף שפרק זמן זה אינו ארוך במיוחד במושגים מוחלטים. אם נבחן את התפתחות מצבות הטנקים בחזית הסורית והמצרית נראה בעליל את משמעות כוח העמידה לעומת כוח המחץ. תכנית הגנת רמת הגולן הביאה בחשבון כמה מאות טנקים, מספר מרבי לאחר גיוס המילואים ופריסתם, ואילו בפועל החלה הלחימה כאשר בחזית היו 177 טנקים סדירים. הסורים פתחו את המלחמה עם סד"כ של 2100 טנקים. ב־7 באוקטובר כאשר החלו כוחות המילואים להגיע לרמת הגולן הצטברו בפועל כ־530 טנקים משום שחלק לא מבוטל של הטנקים הסדירים נפגעו. ב־10 באוקטובר לאחר התקפות הנגד שהדפו את הכוחות הסורים אל מעבר לקו הסגול. עמדו לרשות צה"ל ברמת הגולן יותר מ־400 טנקים. לאחר קרבות הפריצה ויצירת המובלעת בשטח הסורי ירד מספר הטנקים לפחות מ־300 ואילו עד 29 באוקטובר עלה מספרם ל־450 בערך. לסורים ולכוחות המשלוח לעומת זאת, נפגעו או הושמדו כ־1200 טנקים. אולם ב־29 באוקטובר היו לרשות האויב בחזית

* ראה בעניין זה את מאמרו של האלוף טל "ביטחון לאומי וביטחון קיבוצי" מערכות

התפיסה שלו במידה רבה על מה שהתרחש בחזיתות ב-1973.

הבעיה המרכזית ברמת הגולן, כפי שהתבררה ב-7 באוקטובר 1973, היתה שהכוחות הסורים חדרו והגיעו בה עמוק עד למקומות שלפי כל היגיון צבאי היה קו העצירה, וגם מערבה ממנו הגיעו במקומות אחדים. גם לויטה מסכים שמקו העצירה אין זזים ואז כמובן ההגנה הפכה להגנת "אף שעל".

נניח שבקו העצירה היו הכוחות הלוחמים נעצרים, משתהים ומתארגנים טוב יותר ויוצאים להתקפה אל השטח הסורי על מנת להביא לסיום המלחמה. קרוב לודאי שהיו פוגשים את הכוחות הסוריים העירקים והירדנים לא במרחב תל שמש, כנכר-נסג"ת-תל חרא, אלא ממש בסמוך לקו הסגול. המלחמה היתה מסתיימת, אם בכלל, בהישגים פחותים לאין שיעור מאלה שהושגו למעשה ושאלו יודעים שגם הם בקושי הספיקו. בתנאים שהיו אז לא היה מקום כלל להגנה ניידת שכל שנותר לה היה לתמרן בין נפח וגמלא לירדן. לכאורה, בחזית המצרית אפשר היה לוותר על שטח ולנקוט הגנה ניידת. מרגע שהמצרים צלחו את התעלה באמצעות חמש דיוויזיות אל מול אוגדה אחת חסרת ארטילריה וחי"ר, אפשר היה לסגת אל קו המצרים 50-60 ק"מ מהתעלה תוך השארת המעוזים (אלה שנותרו עדיין, שכן בחלק מהם חולצו המגינים ב-7 באוקטובר), לצבור שם את עוצבות המילואים, ומה אז? אפשרות אחת – ללחום במצרים בשיטה של הגנה ניידת במרחב שבין התעלה למצרים. צריך לזכור שהמצרים צלחו וביססו ראש גשר עם חמש דיוויזיות, הנותרות העבירו עוצבות משנה בניסיון התקדמות דרומה שלא עלה יפה, והעבירו חלק ניכר מהשריון מזרחה ב-14 באוקטובר, התקפה שנסתיימה בכישלון מוחלט. לו היה ניתן להם המרחב בין התעלה למצרים – מרחב שעומקו 50-60 ק"מ ורוחבו 140 ק"מ –

אין ספק שהיו מעבירים תשע עד עשר דיוויזיות אל מזרחה לתעלה ובכלל זה חלק הארי של מערך טילי קרקע אוויר. לרשות צה"ל עמדו שלוש אוגדות, ועוד עוצבה על-חטיבתית מתחילת המלחמה ועד סופה ללא שום תיגבור נוסף. ספק אם ביחסי הכוחות הללו אפשר היה להוציא את הצבא המצרי מאיזון ולהשיג הכרעה במלחמה. כל זה היה ידוע מראש ולכן כל "העצות המיניסטריות" על נסיגה למצרים והתארגנות שם נידחו כבלתי מעשיות כלל. אפשרות אחרת היתה להתבסס מיד עם תחילת הלחימה על כביש החת"ם במרחק משתנה של 8 עד 11 קילומטרים מן התעלה עם כל הכוחות שהיו בנמצא, ולפרוס בקו האמור את אוגדות המילואים. אפשרות כזו היתה, בראייה לאחור, ריאלית והיתה חוסכת את התקפת הגד של 8 באוקטובר ואת האבדות שהיו הכרוכות בה. אולם קו כביש החת"ם, שהיה נוח להגנה מבחינה טופוגרפית היה הופך שוב את הלחימה להגנה קשיחה של "אף שעל" עם גייסות ניידים וזה בדיוק מה שאירע למן 8 באוקטובר בערב ועד 16 בו, מועד התחלת הצליחה. כל הגנה ניידת, שפירושה ויתור זמני על שטח, היתה גורמת לחציית התעלה על ידי הדיוויזיות המצריות הניידות שממערב לה, דבר שהיה משנה ומחמיר מאוד את יחסי הכוחות. זאת ועוד, במהלך המלחמה הסתבר שהגנה ניידת, לו היתה ננקטת, קרוב לודאי שלא היתה מתמרנת את הצבא המצרי לסגנון לחימה הרצוי לצה"ל. מרגע שדיוויזיות החי"ר הצליחו לתפוס שטח מסוים, לא חשוב היכן, הן נכנסו להתבצרות חפזה ולא אבו לצאת למשחק תמרוניים. הקרבות בגזרת הצליחה, להרחבת בסיס ראש הגשר ממזרח לתעלה, הוכיחו כי אי אפשר היה להיזון ממקומן לקרבות תמרון והשמדת כוחות. אילו ויתרנו זמנית על שטח מכביש החת"ם ומזרחה, היינו צריכים אחר כך ללחום מלחמה קשה שבעתיים על מנת לאפשר

את הצליחה. אפשר כמובן לטעון, ואכן עלתה אפשרות כזו, לסיים את המלחמה במתקפה רבתי על הדיוויזיות שהתבססו ממזרח לתעלה. במבט לאחור נראה שהתקפה כזו היתה דורשת כוחות רבים מאלה שעמדו לרשותינו ולא היתה מוציאה את הצבא המצרי מאיזון ולא מנטרלת ארמייה שלמה מיכולת הלחימה שלה.

האפשרות שננקטה ידועה: התקפת הגד שלא עלתה יפה, אבל... נוח לרבים לשכוח זאת וכנראה במתכוון. למרות שזו התנהלה בגזרה קטנה יחסית, היא תרמה תרומה חשובה מאוד לעצירת התקדמות הדיוויזיות המצריות מזרחה. היא גם איפשרה לבסס הגנה קשיחה עם כוחות ניידים במרחק כזה מהתעלה, שלא איפשר למצרים חופש תמרון למהלכים עתידיים מחד גיסא ואיפשר את מבצע הצליחה מאידך גיסא. אני כלשעצמי עסקתי הרבה בשאלת ההגנה הניידת המוכרת לנו מההיסטוריה הצבאית של מלחמת העולם השנייה, ממרחבי המדבר המערבי ומערבות רוסיה. ערכנו משחקי מלחמה רבים ותרגילים בתרחישים שונים והמסקנה המתבקשת היא כי תולים בהגנה הניידת, בתנאים שלנו ובאפשרויות העומדות לרשותינו, תקוות שאינן מוצדקות. למי שלא ידע, או שמא שכח, ראוי להזכיר שבשנות ה-50 המאוחרות ותחילת שנות ה-60 היה נחל הבשור קו העצירה למקרה מגננה ניידת בתנאים קשים בחזית המצרית. נחל הבשור עובר בטווח תותח בינוני מבאר שבע. למי שמצפה בכל זאת בעתיד להגנה ניידת – אפשר וסיני המפורז מאפשר זאת, אבל דווקא שם שורר מצב שלום. אולם, והיה והמצב ישתנה והדברים יגיעו למלחמה – אציין ולא ארחיב, כי ההגנה הניידת שם זהה כמעט לחלוטין להתקפה ניידת. מעניין להצביע כי מגננה באמצעות הגנה ניידת אכן אפשרית בשטחים שנכבשו זה עתה מידי האויב והם צפויים להתקפת נגד של

האויב. ואז ההגנה הניידת היא שלב מתוך המתקפה.

מלחמת יום הכיפורים הראתה בעליל כי לחץ מתמיד על האויב, בהגנה ובהתקפה, הביא בסופו של דבר לקיצור משך המלחמה ולצמצום יכולתו של הצבא היריב להמשיך ולתקוף. קרבות מסוימים, שמקובל לחשוב כי הסתיימו בכישלון, הם שהיו המפתח להצלחת המערכה כולה כדוגמת הקרבות בחווה הסינית בסיני.

הביצורים כחלק מהמגנה

שאלת הביצורים כחלק מהמגנה העסיקה את צה"ל רק אחרי 1968, כאשר הסתבר שלא ניתן לשבת על קו התעלה דרך קבע תחת אש הארטילריה המצרית ללא ביצורים בהיקף גדול. ההתבצרות נועדה בראש ובראשונה לענות על צרכי מלחמות התשה ואילו ערכם למקרה מלחמה כוללת היה מותנה חד-משמעית בגיוס נרחב של מילואים כאשר אז הביצורים הופכים לחלק ממערך ההגנה הכולל.

הלקחים שאפשר היה ללמוד מתולדות התבצרות של צה"ל במהלך 20 השנים שחלפו הינם מעורבים. ככלל, הביצורים הם השקעת תקציבי עתק באדמה. תקציבים אלה באים על חשבון בניין צה"ל, הכשרתו ואימונו ופיתוח ציוד לחימה ורכישתו. במבט לאחור המעוזים על קו התעלה לא הצדיקו את עצמם במלחמת יום הכיפורים, אבל לא היה ניתן לשבת על התעלה בשנים 1969-1973 ללא מעוזים. היו שצידדו בהגנה ניידת ללא ביצורים גם בהתשה. ייתכן, אבל אל לנו לשכוח כי בגלל פעילות הצבא המצרי איבדנו שטח בתקופת ההתשה ולא היה ניתן להגיע לשטחים שבן המעוזים בפעילות השוטפת. רק המעוזים והגישה אליהם ואל סביבתם הקרובה היו בשליטתנו המעשית. עם זאת, תשתית הכבישים שנשללה במערב סיני בין 1968 ל-1973 היא שאיפשרה לאוגדות להגיע לשדה

הקרב, ללחום שם ללא בעיות חריפות של תחזוקה ופינוי ולצלוח את התעלה. המחשבה איך היינו צולחים ללא ציר "עכביש" הידוע – שנמשך מטסה אל האגם המר הגדול ושהושלם ב-1972 – מעוררת חלחלה אפילו היום. פנים נוספות להתבצרות הן העובדה שתשתית ביצורים, כבישים ודרכים נותרה בסיני לאחר הפינוי, ואי אפשר היה לפנותה כמו שמפנים טנק או תותח – כסף אבוד. ברמת הגולן התמונה היתה קצת שונה. רוב המעוזים החזיקו מעמד ותרמו להצלחת המגנה. תשתית הדרכים והכבישים היתה חיונית. אבל גם שם, קו מבוצר ללא גיוס מילואים, ערכו מוטל בספק. נראה שהמסקנה שהתגבשה במשך השנים היא – להמעיט בהתבצרות עד כמה שאפשר, משום שזו תהיה תמיד על חשבון התעצמות הצבא הנייד המביא להכרעת המלחמה.

האם דרוש לשנות את דוקטרינת ההגנה?

הספר מטיף לשינוי דוקטרינרי עמוק, לפחות בתודעה ובחשיבה של הצבא. קרי הפיקוד הבכיר. כאשר אנו בוחנים את השינוי הנדרש לא נמצא בספר דברים מפורשים, כמו למשל, כיצד הדוקטרינה רואה את ההכרעה במלחמה; האם במגנה או במתקפה! מקטעי דברים פה ושם, עולה שאין המחבר רואה אפשרות להשיג הכרעה במגנה ואז נותרה רק המתקפה. אני מניח כי העדר המסקנה הסופית בדבר הדרך שבה מוכרעת המלחמה, נובע – בספר שלפינוי – מדרך חשיבה שאינה מתחילה מהסקת המסקנות ממטרות המלחמה, כלומר מסיומה בתנאים נוחים, אלא דווקא משלב פתיחת המלחמה, וזוהי מכשלה הגורמת למסקנות המתחייבות משאלת הכרעת המלחמה וסיומה, שיילכו לאיבוד.

אין ספק שהמחבר מציע לתת דגש רב להגנה, והיות שצה"ל ייאלץ להכריע את המלחמה ולסיימה בהתקפה, הרי שכל השינוי הדוקטרינרי העמוק המוצע מצטמצם לשאלה אחת: שאלת העיתוי שבו יעבור צה"ל למתקפה אל שטח האויב. שאלה זו – חשובה מאוד כשלעצמה – מאפשרת למחבר להטיח בקצונה הבכירה האשמות של שמרנות, בורות, זלזול ועוינות כלפי ההגנה (עמ' 124). את התשובה לכך ראוי לצמצם לתקופה שחלפה מאז 1974 כאשר צה"ל החל להתעצם ולאמץ גישות חדשות או שונות בתורת הלחימה שלו.

מאז 1974 התקיימו בצה"ל מאות תרגילים שהנושא המרכזי שלהם היתה ההגנה. ברמות הנמוכות נעשו תרגילי הגנה מרמת המחלקה ועד הגדוד בשטחים המועדים לקרבות הגנה, כאשר הושם דגש חזק על כל פרט ופרט, בניצול השטח והנשק. ברמות החטיבה והאוגדה שולבה ההגנה בכל תרגיל שלדי, או תרגיל עם כוחות, לפי מתווי תרגיל שקבעו מצבי פתיחה לפעמים גרועים מאלה שאירעו במלחמת יום הכיפורים. ברמות האוגדה, הפיקוד המרחבי והמטה הכללי נערכו עשרות תרגילים ומשחקי מלחמה שהביאו את המגנה לבחינה עמוקה ויסודית בתנאי השטח והאויב האפשריים. הבעיות העיקריות שנבחנו בתרגילים ובסיכומים היו כדלקמן:

- מצבי פתיחה קשים יותר מאלה של מלחמת יום הכיפורים,
- האם עדיף להפסיד זמן, ולו גם שעות אחדות, לטובת הכנסת כוחות לקרב בצורה מסודרת – או שמא עדיף להגיע למגע מהר ככל האפשר כאשר כוחותינו אינם מסודרים ואינם מאורגנים, כפי שאכן אירע ב-1973?
- מתי אפשר להניח כי המגנה הסתיימה בהצלחה ואפשר לעבור למתקפה?

• מהי התשובה למצב שבו קרב ההגנה "נתקע" וקשה לפתח ממנו התקפה להכרעת המלחמה ולסיומה? מה ההשפעה של חזית אחת על השנייה לצורך יציאה ממצב קיפאון בהגנה?

• האם יש שטחים שאפשר לוותר עליהם באופן זמני ואלו הישגים נדרש צה"ל להשיג, אם מסתבר שהשטחים שהאויב תפס זמנית מוגנים במידה כזו שאין אפשרות להחזירם בזמן סביר?

כל אלה היו לשאלות שהן נכסי צאן ברזל בתרגילים שנוהלו ברמות הגבוהות ובמיוחד במשחקי מלחמה ברמת המטה הכללי. סיכומי התרגילים עוררו תמיד וויכוחים ערים, והמאפיין אותם היתה ההכרה כי אין כנראה מקום לדוקטרינריות קשוחה בעניין ההגנה משום שכל תרחיש דורש פתרון שונה משדורש משנהו.

דבר אחד ברור: ההגנה, תכנונה וניהול הקרב במצבים קשים הפכו ליסוד מוסד באימוני הצבא ממחלקת הטנקים והח"ר עד למטכ"ל. את זאת עשה צה"ל במשך 15 השנים שחלפו מאז מלחמת יום הכיפורים. לכן לתיאוריו ולטענותיו של אריאל לויטה בעניין ההגנה – אין כל יסוד במציאות. לו עמדו לרשותו תיקי התרגילים ומשחקי המלחמה שהתקיימו מאז 1974 ועד היום וסיכומיהם, והיה בוחן אותם אחד לאחד קרוב לוודאי שלא היה טוען את מה שטען. אבל אפשר היה ללמוד זאת גם ללא תיקי התרגילים.

כל הטיעונים העולים בספר בעד ונגד מתקפה ומגננה, אלה שהמחבר שולל ואלה שהוא מחייב – והם רבים מאוד – כמו, בזכות מלחמה מונעת ונגדה, מתקפה מקדימה, המתקפה כאמצעי בידי הקצונה הבכירה להשגת משאבים, המתקפה כאפיינית לחשיבה שמרנית ועוד, אינם יותר מאשר 20 הנימוקים מדוע לא צלצלו הפעמונים. הנימוק כי לא היו כלל פעמונים – קרי השאלה כיצד יכול צה"ל להביא

לסיומה של מלחמה בזמן קצר, בתנאים נוחים למר"מ ולשחרור המילואים – אינה נדונה לעומקה ולכן כל השאר, הנכון והמוטעה כאחד, הופכים להיות טיעונים משניים ולא חשובים.

אם נצמצם את הספר הנדון לשאלת מקומה של המגננה בדוקטרינה של צה"ל ולשאלת עיתוי המעבר משלב המגננה לשלב המתקפה הרי שהמחבר מציע לעשות מה שצה"ל שוקד עליו מזה 15 שנים. אין ספק כי בעניין המגננה נדרשה אחרי מלחמת יום הכיפורים גישה שונה מזו שרווחה לפנייה.

לצה"ל לא היה קושי נפשי וענייני לעשות את השינויים הנדרשים, מה גם שהם לא חייבו שינוי משמעותי במבנה הכוח ובארגונו, שממילא היה בנוי ומאורגן באופן אוניוורסלי עוד קודם לכן.

מעורבות הדרג המדיני

אריאל לויטה ממליץ על מעורבות גדולה ביותר בדוקטרינת הלחימה של צה"ל ובשינויים הנדרשים בה של מה שהוא מכנה הדרג המדיני. הוא מזכיר את הממשלה כמובן, ואת הכנסת וועדת החוץ והביטחון. הדרשה ליתר מעורבות של "הדרג המדיני" (מושג הנראה כאמורפי למדי כאשר מדובר בעניינים הדורשים עשייה מתמדת) עולה תדיר בישראל, למרות שאין כמעט אח ורע למשמעת של צה"ל לדרג הממונה האחראי עליו, במדינה שבה מעמד הצבא ותפקידו הם כה מרכזיים.

מאז מלחמת העצמאות לא פעלו כוחות צה"ל מעבר לגבול, ומטוס לא חצה את הגבול בלא אישור של השר הממונה או ראש הממשלה. אם היו חריגים במהלך זמן כה רב, הם בבחינת יוצא מן הכלל המעיד על הכלל.

נראה שאין ויכוח בדבר זכאות הממשלה, הכנסת וועדותיה לעסוק בענייני

הביטחון וצה"ל. אולם הכמיהה שאנו שומעים ליתר מעורבות של דרגים אלה, אינה מבטיחה בהכרח דבר חיובי או מועיל. המצדדים במעורבות עמוקה של הדרג המדיני מביאים על-פירוב את הדוגמה האמריקנית, את המועצה לביטחון לאומי ואת המטות שליד הנשיא העוסקים בענייני הכוחות המזוינים.

הם שוכחים כנראה את ההבדל בין אדמיניסטרציה שממנה נשיא ארה"ב לצרכי ממשל לבין הכנסת, ועדת חוץ וביטחון ואפילו שרים בממשלה, שאין כמעט עניין בתחום עיסוקיהם שאינו קשור לשיקולים הפוליטיים היומיומיים. מי שמציע את מעורבותם המתמדת של אלה בצבא, צריך גם להציע פילטר שיסנן משאלות הביטחון והצבא את השיקולים הפוליטיים שאינם רלוונטים.

יתר על כן, מעורבות דורשת נשיאה באחריות – והניסיון מאז 1973 לא מראה שיפור משמעותי בנכונותם של מלאי תפקידים פוליטיים לשאת באחריות הנדרשת.

גם הנכונות של אלה לחדור וללמוד את הסוגיות הסבוכות הכרוכות בביטחון ובצבא לא תמיד עונה על הדרוש וגם מסקנותיהם לא בהכרח מהוות תרומה חשובה, והדוגמה שלהלן תסביר את העניין:

רבים שבים ומזכירים את דוד בן-גוריון שתרומתו לבניין צה"ל ולעיצוב דמותו אינה מוטלת בספק. ב-1953 נטל לעצמו חופשה בת שלושה חודשים על מנת לסייר וללמוד את הצבא, את הצרכים ואת הדרשות לעתיד, וכתב ד"ח מפורט ועב-כרס כהנחיה לצה"ל. קצין ששירת אז במטה הכללי בתפקיד "מקורב למלכות" העיד, כי כאשר נמסר הד"ח לעיון במטה הכללי קראו אותו הקצינים והעירו בתמיחה כי מה שמומלץ בד"ח הינו בדיוק מה שהם שוקדים לעשותו זה מכבר.

עלינו לזכור כי חלקו של הדרג המדיני

בתורת הביטחון הוא לגשר על ניגודים ופערים בין הרצוי למצוי – בין אידאולוגיה, שלעיתים חובקת עולם, לבין מגבלות האפשרי והמשאבים. נראה שדווקא בתחום זה, שהוא בלעדי לדרג המדיני, מושארים הדברים לצבא ולאחריותו.

רוויזה מחשבתית – באיזה תחום?

כבר הזכרתי כי ראוי לעיין מחדש, לפחות מחשבתית, בשני עניינים: מקומה של ההגנה בהשגת הכרעה ושאלת יחסי הכוחות. לדיון בסוגיה הראשונה חשיבות הנובעת מכך שיותר ויותר אנשים בקרב הציבור מנסים למכור את המגננה כתרופת פלא לכל הקשיים, ואי אפשר שלא להיענות לאתגר ולבררו. באשר לסוגיה השנייה, נראה כי כאן מתמקדת שאלת המפתח. מדינת ישראל, מאז נוסדה, הנתה ממספר יתרונות זמניים; המדינות השכנות, שנכנסו לסיכסוך הישראלי ערבי, לא סיכנו אינטרסים חיוניים להן, ולכן גם לא בנו צבאות שביטאו את הפוטנציאל הטמון בהן. ישראל גייסה את מירב הפוטנציאל להקמת צבא המוני-טוטאלי, לכן יכלה להגיע במלחמות להישגים צבאיים. החברות הערביות לא התקדמו בקצב שאפיין את מדינת ישראל, שעם הקמתה נכנסה למפעל קליטת עלייה, לגידול מואץ ולמודרניזציה במרבית תחומי החיים. תהליכים חברתיים בישראל גרמו לגידול הפער בין ישראל ושיכנותיה, פער שתורגם גם לשמירת עליונות צבאית.

החל ממלחמת ששת הימים (כציון דרך, לאו דוקא כעיתוי מדיק) החלו מדינות ערב לסגור את הפער. המלחמה חתכה את מדינת ירדן לשתיים, סוריה איבדה חבל ארץ שלם, שאינו מרוחק מדמשק, ומצרים איבדה את חצי האי סיני ואת תעלת סואץ.

אינטרסים לאומים חיוניים ביותר נפגעו כתוצאה מהמלחמה. תהליכים חברתיים, שלא כולם היו בהכרח תוצאה ישירה מהמלחמות, הביאו למודרניזציה במרבית המדינות הערביות.

מלחמת יום הכיפורים הביאה לידי ביטוי מוחשי את היכולת הערבית לתרגם את הפוטנציאל הלאומי לצרכי מלחמה ואת כוח העמידה לכוח מחץ. יחסי הכוחות השתנו לרעת ישראל, לאו דווקא במספרים מוחלטים של טנקים ומטוסים, אלא בשינויים ערכיים שחלו במדינות ערביות ובצבאותיהן. אחרי 1973 עשתה ישראל מאמץ התעצמות עצום לשמירת האיזון הצבאי הדרוש, מאמץ שלא היה אפשרי ללא שותפות ארה"ב. ההתעצמות מיצתה את משאבי מדינת ישראל כמעט עד תומם.

תהליכים פוליטיים הביאו אמנם ליציאת מצרים מהסכסוך, (ובמידה מסוימת גם ירדן) שכן הראשונה בחרה למתן את מעורבותה בסכסוך למינימום, מאחר שלאחר הסכם השלום ופינוי סיני האינטרסים החיוניים שלה אינם בסכנה. לא כך הדבר בסוריה, שבה לא השתנה דבר לטובה מאז 1973, ומלחמת לבנון, ב-1982, רק הביאה להעמקת הסכסוך ולהנצחתו. תזכורת לשאלת יחסי הכוחות, שהיא המרכזית והמאפילה על תורת הביטחון של ישראל, אפשר היה לקבל ממלחמת אירן-עיראק כאשר האחרונה נאלצה, באשמתה, לגייס את כל הפוטנציאל הלאומי ולהפכו לכוח צבאי, מ-12 דיוויזיות ל-50 תוך שנים אחדות ובכלל זה מודרניזציה מקיפה בחיל אוויר ובחימוש הכללי – התעצמות המדאיגה את ישראל ובצדק. להחרפה המתמדת ביחסי הכוחות נוספו גורמים המקשים על ביטחונה של ישראל; מצרים הביאה למזרח התיכון את המלחמה המשיגה מטרות מדיניות חשובות ושאיינה מחייבת נצחון צבאי, ואילו ישראל התקשתה יותר ויותר להוציא מניצחון צבאי סידור כל שהוא המקטין את רמת

הסכסוך, מה גם שהגישה "שטחים כקלפי מיקוח" אינה "עובדת" עוד, ולא רק בגלל הסירוב הערבי אלא גם בשל הפיכת קלפי המיקוח לחבלי ארץ שאינם נתונים למשא ומתן בתפיסה הישראלית.

זו הבעיה המרכזית, כיום ובעתיד, של ביטחון ישראל. אין חולקים על חשיבותה של דוקטרינה צבאית, כזו או אחרת, וערכה של המודרניזציה בצבא. אולם, חוששני כי הרצון לפתור שאלה כה מכרעת של יחסי הכוחות רק בלהטוטי החלפת דוקטרינה ולהתעלם משאלת המפתח – אינו מבשר הצלחה.

במאמר במערכות* טענתי, כי המתקפה כפויה על צה"ל, משום שטרם נמצאה דרך אחרת להכרעת המלחמה והמגננה אינה יכולה להביא לסיום המלחמה. גישה זו מכונה ע"י אריאל לויטה אקסיומטית הראויה לרוויזה. אבל הוא מתעלם בידועין מהמסקנה שהסקתי באותו מאמר כי גם המתקפה המוצלחת ביותר הגיעה למבוי סתום משום שבעקבותיה נוצר סטאטוס-קוו המלווה במצב ביטחון רעוע ונולדים יסודות המלחמה הבאה, ולכן את הפתרונות האפשריים, במידה והם אפשריים, צריך לחפש בתחום שהוא מעל לדוקטרינה הצבאית כפשוטה.

סיכום

ההיסטוריה של ההצלחות וההשגאות של צה"ל ומפקדיו יכולה למלא כרכים עבי-כרס ולא הייתי נזעק לכתוב על הצלחות או כשלונות אלמלא קראתי בהיסח הדעת רשימת ביקורת ספרים בעיתון סוף שבוע על הספר "הדוקטרינה הצבאית של ישראל" מאת אריאל לויטה. הכתבת טוענת כי מי

* ת"ל דב תמרי, מתקפה או מגננה – האם הבחירה בידונו? מערכות, 289-290, עמ' 5. מערכות 317

שיקרא את הספר לא ישכח עוד את מחברו. סופרלטיב כזה הצדיק את קריאת הספר, אם כי מתוכן הביקורת הבינותי שאין הכותבת בקיאה ברזי ההתקפה וההגנה דווקא. לאחר קריאת הספר הבינותי: המחבר כינה את הקצונה הבכירה שמרנית, בורה, המזלזלת ועוינת את הדוקטרינה שתושיע אותה. ואכן דברים כאלה ראויים לרצנזה אוהדת בעיתון... שהרי זה מביא את הספר – גם אם מחברו לא נתכוון לכך – לנטייה חברתית ההולכת וגוברת למתוח ביקורת קטלנית על הצבא, אם הדבר מוצדק ואם לאו.

במדינה דמוקרטית ופתוחה יש מקום וצורך לבקר את הצבא וכל מוסד אחר באמצעות ויכוח ציבורי פתוח כך שספרו של לויטה הוא לגיטימי מכל בחינה שהיא. הלגיטימיות אינה הופכת אותו לנכון, צודק וענייני. מה שנותן לו מעמד טוב בישראל הוא הנטייה החזקה להכות בצה"ל בכל דרך שהיא, גם אם אין זה מתיישב עם העובדות או עם המציאות.

אם היה זה מקרה יחיד – ניחא. לעניות דעתי, זהו כיוון ההולך ומתפתח מזה עשר שנים ויותר. אפשר היום למצוא חוקרים הגורסים בפומבי כי כל מפקדי צה"ל הבכירים, מאז יגאל אלון ועד ימינו, היו קצרי מחשבה ומעש, שכל מעשיהם מחדל מתמשך. רבים העיתונאים שיש להם טורים קבועים הממליצים ביום א' לקחת את תקציב המודיעין ולתיתו לנושאים חיוניים אחרים וביום ה' לחזק את המודיעין ולהגביר את האמצעים הניתנים לו. היתה תקופה – לפני זמן קצר – שבמהלכה הציעו אנשים, בעלי ניסיון צבאי לא מבוטל, להפוך את צה"ל לצבא בעל חימוש עתידי, שרובו טרם קיים, ובינתיים למכור את הטנקים והתותחים, וכך לפתור את הבעיות המעיקות בתחום הביטחון. רק מקרה הוא – אני משער – שאלה עבדו בתעשיות הישראליות עתירות הידע המפתחות חימוש עתידי.

מערכות 317

יש גם שרים המודיעים לצה"ל מעל במת הממשלה כי לוא הם אחראים היתה האינתיפאדה מסתיימת תוך שבוע ואחרים רומזים לצבא שהיה רצוי לקצץ את רגליהם של הפורעים הערביים, כמו שעשו בחורי המחתרת היהודית בזמנו. אינני יודע האם לאלה התכוון ד"ר לויטה כשהוא מייחל למעורבות עמוקה יותר של הדרג המדיני בצבא. כמוכן שדברים בנאליים כמו תקציב ההולך ופוחת לעומת הצרכים, מחסור באימונים למילואים שאינם יכולים יותר להבטיח כשירות גבוהה ללוחם וליחידה, בטלים בשישים לעומת הצעות פותרות-כל בתחום הדוקטרינה או בתחום קיצוץ הרגליים. משום שלראשונים דרושים פתרונות מעשיים הכרוכים גם בנטילת אחריות וזה בודאי כרוך בקשיים. אין לי הסבר לתופעה, אבל היא קיימת ולהערכתי תלך ותחזק. אני יכול להעלות רק השערה: בחברה הישראלית יש כמות בלתי נדלית של אינחת וזו מחפשת לה מוצא – וצה"ל הוא מטרה נוחה לפרוק עליה את חוסר הנחת. אפשר להסבירה בתחום הסוציולוגיה והפסיכולוגיה ולא לי המלאכה. אולם אפשר לשער כי חלק מאי הנחת מקורו בחיינו המלווים בעיות שלא נראה להן פתרון, וזה מצב מעיק על הפרט והחברה.

התגובה מבוטאת בהצעת פתרונות מכל מין וסוג, שחלקם יכולים לשמש חומר למחשבה וחלקם גם זה לא. באשר לענייננו – ההיסטוריה האנושית מלמדת אותנו כי היו מקרים רבים כאשר מעטים ניצחו רבים בקרבות, במערכות וגם במלחמות. אינני מכיר ולו גם דוגמה אחת, שבה מעטים ניצחו את הרבים במאבק לאומי שהתמשך לאורך דורות בין יריבים העומדים על רמה דומה באותו מרחב. המעטים שרדו כאשר תרגמו את הישגיהם הצבאיים למיתון הסכסוך וליציאה ממנו בעוד מועד.

אפשר שהיום דרוש לצה"ל שינוי דוקטרינרי שיש כאלה שכל כך רוצים בו. אני אישית אינני יודע מהו בדיוק, אולם ברור לי שאין הוא מצוי בתחום שנוי היחס בין מתקפה למגננה ואילו הצלחת חימוש עתידי מכל סוג, מותנית בשילובו בעוצבות השדה הניידות בכל צורות הקרב. יש כאלה הסוברים שהשינוי המיוחל יהפוך את צה"ל לקטן וחזק מזה הנוכחי. הלוואי וכך יהיה. כרגע אפשר לקבוע כי צבא שיש לו 500 מטוסי קרב הוא יותר חלש מאותו צבא אילו היו לו 800. הירידה במספר המטוסים אפשר שהיא כורח, אבל לא כל כורח מחזק את צה"ל. בין התומכים בשנוי דוקטרינרי בצה"ל מצאתי כאלה המסתמכים על מאמרי העקביים של האלוף טל, המתפרסמים מפעם לפעם בעשור האחרון ומטיפים לשינוי בתורת הביטחון. מומלץ לעיין פעם נוספת במאמרו על "ביטחון לאומי ובטחון קיבוצי" שבו הוא מטיף בבהירות רבה למיתון השאיפות הלאומיות והמטרות הנובעות מהן, למען יתאימו למציאות ולאפשרויות העומדות לרשותינו – ובקצרה למיתון הסיכסוך כך שישתנה ויגיע לממדים שיאפשרו לנו להתמודד עימו. ואכן, זהו השינוי הדרוש.

* אלוף ישראל טל, "ביטחון לאומי וביטחון קיבוצי", מערכות 314, עמ' 2.

